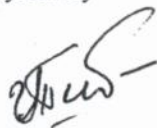

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Тимченко Ірина Євгеніївна

ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

08.01.01. - Політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків - 1996

AB 35.534

Дисертацією є рукопис. Робота виконана в Харківському державному університеті.

Науковий керівник:

- кандидат економічних наук,
доцент Довгаль Володимир Юхимович

Офіційні опоненти:

- доктор економічних наук,
професор ПАЛКІН Юрій Іванович
(Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка)

- кандидат економічних наук,
доцент МАРЧЕНКО Ольга Сергіївна
(Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого)
Провідна організація - Харківський державний економічний університет.

Захист відбудеться "4" лютого 1996 р.

о 15 - 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.02.11 в Харківському державному університеті за адресою: 310077, Харків, майдан Свободи, 4, ауд У-67.

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці університету.

Автореферат розісланий "2" вересня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Соболев В. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ. Становлення економіки суверенної демократичної держави потребує визначення власного шляху в процесі розвитку світової цивілізації. Для цього необхідна науково обгрунтована концепція створення в Україні високоефективної економіки, котра визначала б єдину спрямованість інтересів усіх рівнів господарювання на досягнення вищих цілей демократичного суспільства. У вирішенні цієї проблеми зростає роль принципу раціоналізації цілей, формування економічних підвалин справедливості.

Поступ суспільства до соціальної справедливості - діалектичний процес, в ході якого долаються певні труднощі, обумовлені впливом як об'єктивних протиріч суспільного розвитку, так і суб'єктивізмом, похибками і прорахунками. На сучасному етапі розвитку нашої країни має місце незгодженість економічного та соціального процесів, що виявляється передусім у загостренні об'єктивного протиріччя між гуманізацією суспільних відносин і економічною доцільністю. Необхідність розв'язання даного протиріччя висуває завдання всебічного дослідження реалізації принципів соціальної справедливості в різних галузях суспільного життя - в економіці, політиці, соціальній та духовній сферах.

Ефективність перетворень, що відбуваються в суспільстві, залежить від наукової обгрунтованості цих процесів. Важливо, щоб в умовах становлення ринкових відносин прискорилося формування погляду на реформи у сферах економіки, політики, права, культури як на безперервний процес самооновлення суспільства. Притім виникла настійна необхідність формування цих реформ з позицій відповідності їх до принципів справедливості.

Чим більша кількість людей стає носієм такої позиції, тим більшою дієвістю характеризуються самі реформи.

Саме тому спроба дослідження шляхів розвитку й засобів конкретизації принципу економічної справедливості видається значущою і актуальною.

СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ. Соціальну справедливість слід розглядати як інтегративну сутність системи суспільних відносин, що виражає її цілісність. Це вимагає від дослідників аналізу соціальної справедливості як "багатомірної" категорії, в якій відтворюється багаторівневість суспільних відносин. На цьому положенні має ґрунтуватися тривала цілісна соціальна політика, що охоплює всі сторони життя людини - від економічно справедливих умов праці й побуту, екологічної рівності до соціальної та національної захищеності. На жаль, у сучасній публіцистиці при поєднанні понять "справедливість" і "ринок" спостерігаються, як правило, дві крайні позиції. В одних публікаціях осмислення кожним членом суспільства значимості соціальної справедливості й формування відповідної практичної дійової орієнтації на цю цінність розглядаються все ще з позицій втраченого комуністичного ідеалу. Інші автори, виходячи з не досить обґрунтованої тези, що досі соціальна політика нашої держави була зорієнтована на рівність, зашкоджуючи ефективності й добробуту, схильні бачити в ідеї рівності (насправді підміняючи її поняттям "зрівнялівки") мало не головну перепону на шляху суспільного прогресу.

Суб'єктивно-психологічний фактор при аналізі справедливості є домінуючим у багатьох економічних працях 80-х років. У його основі - визначення справедливості як категорії морально-правової, а також соціально-політичної свідомості.

Розробляючи проблеми діалектичного розвитку реальної справедливості та механізму її реалізації, автор скористався загальнофілософськими висновками про сутність протиріч суспільного розвитку таких дослідників, як В. Алтухов, О. П. Бутенко, Ф. Ф. Веккеров, С. І. Дудель, В. Є. Козловський, В. В. Куликов, О. П. Пилипенко, В. С. Семенов, М. Стефанов, П. М. Федосєєв, В. К. Черняк, Г. М. Штракс, В. Ф. Щербина, Т. М. Ярошевський.

Найбільше обґрунтовання проблема становлення соціальної справедливості здобула у працях З. О. Бербешкіної, Г. Бека, Г. К. Єрмоліної, Т. І. Заславської, А. М. Ковальова, М. С. Малєйна, Г. В. Мальцева, Р. Міллера, В. З. Роговіна, М. М. Руткевича, В. С. Семенова, Л. Сева, П. Хейне, О. І. Екімова, Я. Енгста.

Незважаючи на те, що всі зазначені автори підкреслюють адекватність справедливості фактичним економічним і політичним умовам життя суспільства, вони однак зводять справедливість лише до деяких форм її існування.

У філософських та економічних дослідженнях, які були видані у 90-і роки з даної проблеми, також відсутній аналіз справедливості у рамках ринкових відносин. Розглядається лише діалектичне співвідношення справедливості й рівності та економічний аспект реалізації соціальної справедливості в рамках удосконалення розподільчих відносин, при цьому на перший план висуваються проблеми соціального захисту.

Наукова і практична актуальність проблеми, що нами розглядається, визначена недостатньою вивченістю економічних основ формування соціальної справедливості ринкових відносин.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

- проаналізувати політекономічний аспект змісту категорії "справедливість";

- визначити суть і механізм реалізації економічної справедливості ;
- виділити економічні основи її розвитку в сучасних умовах переходу до ринку України.

Враховуючи виключне значення проблеми справедливості для розвитку суверенної держави України й виходячи з головної мети роботи, автор ставить перед собою такі завдання:

- обґрунтувати методологічні аспекти економічного механізму реалізації справедливості в умовах становлення ринкових відносин;
- дослідити конкретно-історичні форми реалізації економічної справедливості та їх протиріччя;
- показати залежність реалізації соціальної справедливості від рівня розвитку її економічної основи;
- проаналізувати діапазон можливої диференціації доходів населення і форми його регулювання державою.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ДжЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ. Методологічною теоретичною основою роботи є твори Аристотеля, Гегеля, Рене Декарта, І. Канта, Платона, А. Сміта, М. І. Туган-Барановського, К. Маркса, В. Петті, Ф. Енгельса. При вирішенні поставлених завдань автор широко користувався працями сучасних відчизняних і зарубіжних вчених з соціально-економічних проблем, документами й матеріалами Верховної Ради, Кабінету Міністрів України. Автор проаналізував і узагальнив статистичні дані Держкомстату України, а також фактичний матеріал, опублікований у періодичній пресі, в монографіях, довідковій літературі.

НАУКОВА НОВИЗНА дисертаційної роботи визначається підходом до соціальної справедливості як багатогранної категорії, що містить у собі об'єктивне протиріччя між гуманізацією та економічною раціональністю,

що дозволило одержати нові теоретичні положення, котрі, на думку автора, становлять науковий інтерес і тому виносяться на захист:

- дано авторське трактування політекономічної сутності категорії "справедливість" як конкретно-історичної відповідності форм господарської діяльності внутрішньому змістові виробничих відносин;

- обгрунтовано методологічні аспекти економічного механізму реалізації принципів соціальної справедливості як об'єктивно-суб'єктивного процесу в рамках діалектичного поєднання протилежностей: економічне - соціальне; індивідуальне - суспільне; централізм - самостійність; усупільнення - відособлення; присвоєння - відчуження;

- доведено, що критерієм соціальної справедливості є соціально-економічна ефективність, яка виражає діалектичне поєднання гуманізації та раціональності суспільного виробництва;

- показано залежність повноти реалізації соціальної справедливості від її економічної основи - багаторівневості відносин власності;

- визначено, що суть економічної рівності потребує застосування принципу абсолютної та відносної рівності;

- дано рекомендації по використуванню регіональної власності в Україні в цілях формування екологічної та соціальної рівності;

- запропоновано механізм регулювання диференціації доходів населення в рамках як багатофакторного, так і однотипного володіння виробничими ресурсами;

- виділено напрями створення регулюючого механізму соціального захисту, що базується на перерозподілі економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами та громадянами.

ПРАКТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ дисертації полягає в обґрунтуванні економічних меж диференціації доходів населення в умовах переходу до соціально орієнтованої економіки ринкового типу й виділенні напрямів створення регулюючого механізму як диференціювання доходів, так і соціального захисту. Пропозиції дисертаційного дослідження можуть бути використані на рівні регіонального регулювання процесу приватизації та соціального захисту населення. Теоретичні висновки сприятимуть дальшому поглибленому дослідженню соціальної справедливості як багаторівневого явища суспільного життя, можуть бути застосовані у навчальному процесі при читанні основного і спеціальних курсів з економічної теорії (зокрема: "Ринок праці й соціальний захист населення", "Формування багатоструктурних відносин власності в Україні", "Державне регулювання економіки").

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Головні положення й висновки дисертаційного дослідження були апробовані у виступах на республіканських та міжнародних наукових конференціях. За темою дисертації опубліковано 6 наукових праць загальним обсягом - 2,85 друкованих аркушів.

СТРУКТУРА І ОБСЯГ РОБОТИ. Дисертація складається із вступу, двох розділів, що містять у собі чотири параграфи, заключної частини і списку літератури, включено також таблиці та графіки. Текст дисертації викладено на 145 друкарських сторінках.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

ВСТУП.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА.

1.1. Соціально-економічний зміст категорії "справедливість".

1.2. Механізм реалізації економічної справедливості.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ СТАНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО РИНКУ.

2.1. Розвиток багаторівневості відносин власності.

2.2. Диференціація доходів населення та економічна обґрунтованість її меж.

ВИСНОВКИ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У ВСТУПОВІ обґрунтовується актуальність теми дослідження, висвітлюється ступінь розробленості проблеми, формулюються мета й завдання роботи, характеризуються її новизна і практична значимість.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ "Методологічні аспекти аналізу взаємозв'язку соціальної справедливості та економічної системи суспільства" досліджено соціально-економічний зміст категорії "справедливість", діалектичний взаємозв'язок між ідеальною і реальною справедливістю; аналізується механізм реалізації економічної справедливості як поєднання протилежностей системи протиріч у конкретно-історичних умовах формування ринкових відносин в Україні.

Вивчення справедливості як соціально-філософської категорії потребує аналізу сутності ідеальної та реальної справедливості. Справедливість включає в себе не лише можливий ідеальний стан, але й його реалізацію в повсякденному, реальному житті. Автор виходить з того положення, що існує ідеальна справедливість, яка співпадає із суспільним ідеалом, і реальна справедливість, відповідна до економічних та політичних умов

життя суспільства у певну епоху.

Методологічний підхід до аналізу категорії "справедливість" з позицій діалектики ідеального та реального ґрунтується на принципі загальної мінливості та незнищуваності. На наш погляд, це найважливіший принцип аналізу соціальної справедливості, оскільки більшість авторів розглядають справедливість або як "комуністичний ідеал", або як конкретну міру вчинку. Підхід же з позицій принципу "збереження і змінення" розширює рамки аналізу й вимагає розгляду реальної справедливості у співвідношенні до ідеалу.

Таким чином, справедливість як ідеал залишається незмінною по відношенню до зафіксованих ознак. Але конкретний зміст справедливості змінюється в певних діапазонах за фіксованими ознаками й параметрами, які можуть варіюватися і тим самим модифікувати, перетворювати саме поняття "ідеал".

Автор обґрунтовує, що на даному етапі розвитку нашої країни важливим є аналіз реальної справедливості, її форм та механізму реалізації. Втілення вимог реальної справедливості настає не тоді, коли ці вимоги усвідомлені, а коли є наявні фактичні економічні умови для їх реалізації. Щоб якесь явище суспільного життя визначити як справедливе, необхідно передусім не співвідносити його з нашим уявленням про ідеальну форму його існування, а виявити відповідність даного явища до способу виробництва.

У сучасній зарубіжній методології існує два загальновизначені, але абсолютно різних способи визначення справедливості - з точки зору правил і з точки зору результатів. У єдності двох цих способів проявляється діалектика ідеального й реального, суб'єктивного і об'єктивного в аналізі справедливості. Аналіз з точки зору результатів відбуває ідеально-суб'єк-

тивну сторону справедливості, а з точки зору відповідності правилам - реально-об'єктивну.

В дисертаційній роботі автор застосовує в діалектичній єдності ці два способи аналізу, що дає можливість дослідити конкретно-історичну справедливість, яка, виповнюючись своїм економічним, політичним, соціальним змістом, тісно пов'язана з рівнем розвитку суспільства.

Відштовхуючись від викладених вище теоретичних положень, уявляється можливим визначити загальнофілософське поняття категорії "справедливість" як відповідність форм реалізації якогось суспільного явища його внутрішньому змістові.

Виходячи з мети дисертаційного дослідження - аналізу економічного аспекту соціальної справедливості, - визначення загальнофілософського поняття справедливості інтерпретується як відповідність певних форм реалізації виробничих відносин їх внутрішньому змістові.

З позицій вимог реальної справедливості в роботі конкретизується суть економічної справедливості і визначається конкретно-історична економічна справедливість як відповідність форм господарської діяльності внутрішньому змістові виробничих відносин. котра на кожному історичному етапі опосередковується метою суспільного виробництва і визначається критерієм його розвитку.

В роботі доведено, що саме з точки зору відповідності чи невідповідності діючих форм господарської діяльності процесові об'єктивної необхідності розвитку соціально спрямованих ринкових відносин і маємо ми розглядати справедливість на сучасному етапі розвитку економіки в Україні. Ступінь відповідності може бути визначений з допомогою критерію економічної справедливості. Конкретизація критерію економічної справедливості на кожному історичному етапі розвитку

суспільства дозволяє виявити реальні засоби її досягнення.

Концепція ринкового розвитку, що розробляється на сучасному етапі в Україні, висуває на перший план такий критерій реальної справедливості, який обусловлює підвищення ефективності суспільного виробництва. Ефективність ринкового розвитку в значній мірі залежить від того, наскільки адекватно цілям і пріоритетам буде настроєна система економічних регуляторів. Індустріальна цивілізація, в рамках якої розвиватиметься Україна, - це цивілізація раціональна.

Таким чином, автор доходить висновку, що критерій справедливості повинен відображати вимоги доцільності, що в економічному аспекті проявляється як раціональність.

Аналіз раціональності будь-якого економічного явища потребує: 1) виявлення відкритих для нас альтернатив; 2) зваження цих альтернатив, враховуючи наші уявлення з приводу ймовірності кожного з результатів і вартості, яку ми їм приписуємо. Необхідно поєднувати раціональність як максимізацію користі з раціональністю достатньої обґрунтованості цілей. Адже оптимальний вибір засобів багато в чому визначається самою поставленою метою, а мету можна вважати досить обґрунтованою лише в тому разі, якщо є засоби для її здійснення.

З позицій конкретного показника раціональності - економічної ефективності - і розглядаються в роботі економічні вимоги критерію соціальної справедливості. Отже, при конкретному визначенні справедливості тих чи інших виробничих відносин пропонується аналізувати перш за все економічну ефективність використання конкретних форм господарювання, що відповідають даним відносинам. Аналіз економічної ефективності можливий на основі концепції альтернативної вартості.

Критерій соціальної справедливості має поєднувати в собі економічне і соціальне начала. Соціальній аспект потребує єдності особистих, колективних та суспільних інтересів, тобто такого способу розв'язання економічних проблем, котрий повинен розглядатися з точки зору його можливих наслідків для основних прав людини в реальних умовах окремо взятої країни й людства в цілому.

Таким чином, на підставі вимог реальної економічної справедливості ми визначаємо її критерієм соціально-економічну ефективність. Цей критерій на сучасному етапі характеризується тим, що вимоги соціальної справедливості дедалі більше співпадають з вимогами економічної необхідності й доцільності, хоча між ними існує діалектичне протиріччя, механізм розв'язання якого співпадає з механізмом зміцнення соціальної справедливості. Це методологічне положення лежить в основі аналізу економічних підвалин соціальної справедливості.

Соціально-економічну сутність категорії "справедливість" неможливо повністю визначити без діалектичного взаємозв'язку її з категорією "рівність". Загальнофілософське розуміння рівності як співвідношення взаємної заміненості (підстановлення) об'єктів, що їх саме через взаємну залежність вважають рівними, обумовлює необхідність вивчення якісного стану соціально-економічної рівності. В умовах становлення ринкових відносин нерівність різних форм власності загострює протиріччя володіння або неволодіння конкретними засобами виробництва, що спричиняє нерівність по відношенню до конкретного рівня професійної підготовки. Як наслідок цього в процесі виробництва не може реалізуватися принцип взаємозамінності виробників, що обумовлює елементи історично обгрунтованої нерівності і в розподілі, і в споживанні.

На основі аналізу специфіки прояву принципів взаємної заміності в соціально-економічній сфері у роботі зроблено важливий для подальшого дослідження економічних основ справедливості методологічний засновок: реальна справедливість виражає соціально-обумовлену міру рівності й нерівності. Економічна справедливість потребує застосування принципу абсолютної і відносної рівності. Використання рівних критеріїв призводить найчастіше до відносної нерівності. Для досягнення абсолютної рівності необхідно вдаватися до елементів нерівності.

Механізм реалізації соціальної справедливості - це перш за все механізм розв'язання діалектичних протиріч. Якщо ми вважаємо, що Україна "входить" до світової цивілізації не руйнуючи, а замінюючи блоки систем, то в сучасних умовах прийнятний специфічний тип розв'язання протиріч - поєднання протилежностей. Економічна справедливість вимагає аналізу поєднання такої системи протилежностей: економічне - соціальне; індивідуальне - суспільне; усупільнення - відособлення; централізм - самостійність; присвоєння - відчуження.

В умовах трансформаційної кризи в Україні розглянута вище система протилежностей виявляється в дії таких протиріч: між відшкодуванням витрат виробництва за рахунок власних коштів та формуванням їх рівня залежно від централізовано встановлених тарифів, нормативів, ставок відрахувань; між самофінансуванням капіталовкладень і необхідністю проведення централізованої інвестиційної політики; між самофінансуванням витрат по заробітній платі та суспільною гарантією рівних індивідуальних доходів при рівній кількості і якості праці; між усупільненням і відособленням прибутком; між рівністю всіх форм власності та існуючою формою матеріально-технічного забезпечення і формування власних

коштів підприємств.

Автор вважає, що найбільш чітко вся система протиріч втілюється у таких протилежностях, як вигідність - невикладність. Виробничі вигоди реалізуються шляхом поєднання економічної заінтересованості та економічної відповідальності. Зростання економічної заінтересованості, а отже й збільшення вигоди, пов'язане із забезпеченням беззбитковості і прибутковості. Проте в поняття вигідності об'єктивно входить і економічна відповідальність, оскільки вона вимагає матеріальних і моральних витрат. Необхідно враховувати економічну відповідальність за умови докладення праці, перш за все технологічні (стан технічної бази), організаційні (характер спеціалізації та кооперування) і соціальні (захист навколишнього середовища).

Суперечлива залежність вигоди-невигоди проявляється у загостренні протиріччя між економічним та соціальним, суспільним та особистим. Надмірна економічна вигода завжди поєднана із соціальними невикладами (збруднення навколишнього середовища, посилення соціальної диференціації). Надмірна соціальна вигода (велика кількість безплатних послуг) веде до економічних невикладів (зниження матеріальної заінтересованості, а отже й ефективності).

Об'єктивно-суб'єктивна суть механізму реалізації соціальної справедливості передбачає необхідність виявлення впливу надбудовної системи на економічні засади справедливості. На процес зміцнення соціальної справедливості істотно впливають і негативні явища, породжені несвоєчасним або неправильним виявленням суттєвих протиріч.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ "Основні напрями становлення економічної справедливості в умовах переходу України до ринку" аналізуються кон-

кретні форми реалізації економічної справедливості: відповідність форм власності багаторівневому процесові реального усупільнення та економічна обґрунтованість диференціації доходів населення.

У рамках відносин власності закладено основи економічної справедливості або її деформування. Виходячи з такого методологічного підходу, обґрунтованого в першому розділі роботи, економічна справедливість визначається відповідністю форм господарської діяльності вимогам багатоструктурності власності.

Відповідно до структури усупільнення виробництва у даній праці виділено три рівні розвитку власності на засоби виробництва: перший перебуває у сфері виробничих сил та організаційно-технічного усупільнення, забезпечуючи розвиток матеріально-технічної основи власності на засоби виробництва; другий - у сфері організаційно-економічного (організаційно-господарського) усупільнення виробництва, забезпечуючи розвиток матеріально- господарської основи власності; третій - суттєвий структурний рівень, що фіксує прогресивні зміни в самому змісті відносин власності.

Аналізуючи відносини власності на сучасному етапі, автор вважає, що в Україні відбувається загострення протиріч на всіх структурних рівнях. Так, об'єктивна вимога укрупнення капітальних вкладень тягне за собою протиріччя в становленні багатоманітності форм власності. Зараз в Україні виникає ситуація, в якій висококонцентроване виробництво може перебувати лише у державній власності, бо індивідуальне нагромадження ще не дозволяє проникнути в ці виробництва приватної власності.

За умов ринкової економіки формування сукупного працівника відбувається через витратно-ціновий механізм. Такий механізм усереднює матеріально-технічне забезпечення виробництва, кваліфікацію і

навики працівника. Нині, коли формується багаторівневість відносин власності в Україні, ця об'єктивна закономірність також порушується. В межах новоутвореної приватної власності матеріально-технічна база нижче середніх вимог.

Відштовхуючись від визначення права власності як права контролювати використання певних ресурсів і розподіляти при цьому витрати й вигоди, що виникають, держава у рамках економічної справедливості повинна вирішити проблему демонополізації економіки, в ході якої можна досягти економічної рівності.

Найефективнішим механізмом підтримання економічної рівності, який поєднує в собі всю систему протилежностей, є податковий механізм. Головним принципом його використання має бути принцип застосування нерівних критеріїв до нерівних суб'єктів. В умовах входження України у світовий ринок держава повинна широко вдаватися до пільгового оподаткування за пріоритетністю виробництва. Істотні зміни механізму оподаткування мають відбутися в процесі створення рівності умов праці. Це вимагає, по-перше, диференціювання податків по роках виведення виробництва для його фондосності; по-друге, збільшення відрахувань до фонду розвитку виробництва на модернізацію устаткування та поліпшення умов праці за рахунок зниження відрахувань до держбюджету; по-третє, пільгового оподаткування іноземних інвестицій на модернізацію устаткування та впровадження нових технологій. Доцільно вдаватися до пільгового оподаткування для підприємств, придбаних у процесі малої приватизації.

Визнання економічно справедливою багатоманітність форм власності утверджує справедливості диференціювання рівня доходів. Держава мусить визначити: який критерій диференціювання є економічно доцільним і спра-

ведливим та який діапазон цього диференціювання припустимий.

За загальною теорією попиту й пропонування у роботі розглядається розподіл доходів як результат попиту на виробничі ресурси та їх пропонування. Формування багатоманітності форм власності розширює в нашій країні спектр ресурсів, якими може володіти окремий член суспільства. Приміром, в Україні можна мати доходи, що їх дає власність різного виду: доходи власників від володіння комерційними об'єктами; прибуток корпорацій, дивіденди від володіння цінними паперами; процент від заощаджень у банках; орендний доход від володіння об'єктами, що здаються в оренду; заробітна плата від володіння певною здатністю до праці. Причому, кожен член суспільства може володіти кількома видами ресурсів, а відтак і одержувати кілька видів доходів.

У роботі аналізується можливий діапазон диференціювання з допомогою "кривої Лоренца", котра показує відхилення реального розподілу доходів країни між сім'ями від абсолютної рівності і абсолютної нерівності. Користуючись статистичними даними, автор простежує тенденцію до натягу "лука Лоренца" в Україні.

Визначаються дві основні групи протиріч, які держава повинна враховувати, прагнучи до оптимального диференціювання доходів населення:

- протиріччя, що підсилюють диференціювання всередині кожної з груп населення із однотипним доходом;

- протиріччя, що призводять до посилення диференціювання між групами населення, які одержують різні види доходів.

Кожна група населення за типом доходів відрізняється від іншої правом володіння різними видами ресурсів. Всередині кожної такої групи має діяти принцип справедливого розподілу: рівнозначні витрати повинні

приносити їй рівнозначні доходи. За умов ринкової економіки цей принцип об'єктивно коригується законами попиту й пропонування. Якщо говорити про володіння природними і капітальними ресурсами, то розмір доходів (з метою встановлення економічної справедливості та з урахуванням вимоги принципу розподілу й дії законів попиту й пропонування) може регулюватися державою за допомогою антимонопольного і податкового механізму.

Специфічним є механізм розв'язання протиріч всередині групи населення, що одержує доход у вигляді заробітної плати. Оптимальний рівень заробітної плати визначається у точці перетину попиту і пропонування виробничих послуг. Враховуючи вплив на попит і пропонування великої кількості нецінових детермінант, до того ж попит на будь-які виробничі послуги не залишається абсолютно нееластичним, можна дійти висновку, що заробітна плата різних виробничих послуг буде різною. Для того, щоб величини заробітної плати не дуже відрізнялися одна від одної щодо різних видів праці, необхідно їх скоригувати із середньою заробітною платою як рівноважною ціною на працю і пропонування праці в цілому по народному господарству.

Пропонується слідує механізм регулювання заробітної плати: аналізується конкретний фактор, що зсуває криву попиту або пропонування на конкретний вид виробничих послуг; визначається тип інтересу (особистий, колективний, суспільний), що спричиняє зсув кривої; відповідно до інтересу визначається суб'єкт (фірма, галузь, регіон, суспільство в цілому), який зазнає додаткових витрат, утворюється механізм, що дозволяє сформувати ці додаткові витрати.

Застосовуючи даний механізм (у роботі надається графічна обґрунтованість цих процесів) і враховуючи маргінальні витрати придбання виробничих послуг різної якості (поліпшення умов праці, кваліфікації, медичного обслуговування), в роботі пропонуються конкретні напрями державного регулювання диференціації заробітної плати. Так, витрати на поліпшення умов праці треба перерозподілити між державою та підприємством через пільгове оподаткування; підвищення кваліфікації потребує в умовах диференціювання попиту на виробничі послуги поширення платного навчання.

В межах даного аналізу пропонується механізм індексації на основі середньої заробітної плати, обґрунтовується недоцільність обов'язкової тарифікації заробітної плати, доводиться, що в умовах відсутності механізму саморегуляції ринкової економіки встановлення мінімальної заробітної плати не виконує функції державної соціальної гарантії.

Якщо протиріччя розподільчих відносин загострені і через механізм економічного впливу ці протиріччя не можуть бути розв'язані, то держава створює суб'єктивний механізм встановлення справедливості, який реалізується в соціальному захисті населення.

Автор вважає, що на сучасному етапі соціальна справедливість вимагає перерозподілу економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємством і громадянами в напрямку поширення відповідальності господарських структур. Це обумовлює необхідність розроблення системи норм рівного користування в рамках соціального захисту, поєднання державного та додаткового добровільного соціального страхування, можливість розширеного використання децентралізованої частини суспільних фондів споживання, зокрема за їх рахунок більшого надання платних послуг населенню безкоштовно.

У ВИСНОВКАХ на підставі теоретичних узагальнень розроблено рекомендації, котрі можуть бути застосовані у процесі реалізації системи протиріч в рамках формування економічних засад справедливості.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ відображені в публікаціях:

1. Тимченко И.Е. О формах разрешения противоречий распределительных отношений // Вестн. Харьк. госуниверситета. №326. Харьков. 1988. С.58-62. 0,5 п.л.

2. Довгаль В.Е., Тимченко И.Е. Экономический критерий социальной справедливости. // Вестн. Харьк. госуниверситета. №328. Харьков. 1989. С. 89-94. 0,5 п.л.

3. Тимченко И.Е. Воздействие демократизации общественной жизни на механизм реализации социальной справедливости. // Демократизация хозяйственной жизни и активизация человеческого фактора. Тез. докл. республ. научн. конф. Киев ин-т экономики. 1989. ч. II. С. 115-117. 0,15 п.л.

4. Тимченко И.Е., Смердинская С.Е., Решетняк Н.Б. Особенности реализации социальной справедливости в условиях интенсификации общественного производства. // Тез. докл. республ. научн. конф. Донецк 1989. С. 124-126. 0,1 п.л.

5. Тимченко И.Е. Экономическая целесообразность многообразия форм собственности // Аналитический обзор. Харьковский ЦНТИ 1991. 1,5 п.л.

6. Тимченко И. Е. Проблемы дифференциации доходов населения в условиях формирования рыночных отношений. // Развитие экономической теории в условиях трансформационного кризиса. Тез. докл. научн. конф. Харьков. 1996. ч. III. С.39-40. 0,1 п.л.

Timchenko I. E. Economic foundations of fairness under transition to the market economy. Thesis for Ph. D. degree (Economic Sciences) application on speciality 08.01.01. - Political Economic, Kharkov State University, Kharkov, 1996.

6 papers, which contain theoretical research of nature and mechanism of realisation of economic fairness during the transition period towards the market economy in Ukraine are defended. The concept of "economic fairness" is defined. The range of possible differentiation of population income has been analysed and forms for it's regulation by the state are proposed. The need for redistribution of the economic responsibility for social guarantees provision between the state, enterprises and citizens is substantiated.

Тимченко И. Е. Экономические основы справедливости в условиях формирования рыночных отношений.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. - политическая экономия, Харьковский гос. ун-т, Харьков, 1996.

Защищается шесть научных работ, которые содержат теоретические исследования сущности и механизма реализации экономической справедливости в условиях формирования рыночных отношений в Украине. Дано категориальное определение "экономической справедливости". Проанализирован диапазон возможной дифференциации доходов населения и предложены формы его регулирования государством. Обоснована необходимость перераспределения экономической ответственности за реализацию социальных гарантий между государством, предприятиями и гражданами.

Ключові слова:

економічна справедливість, економічна рівність, протиріччя, соціальний захист.

Підписано до друку 21.05.1996
Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний. Друк високий.
Умовн.-друк. арк. 1,0.
Замовлення № 141. Тираж 100.

Комп'ютерно-видавничий комплекс ХарДАЗТу,
310050, Харків - 50, пл. Фейєрбаха, 7.

AB 35.534

AB 35.534